



Characterization in the Novel “*Malek al-Hand*” by Jabour Doihi based on the Theory of Abraham Maslow

Majid Salehbk ^{1*} | Hayde Achresh ²

1. Corresponding Author, Professor of Arabic Language and Literature, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran. Email: <mailto:mslehbek@atu.ac.ir>
2. PhD student of Arabic Language and Literature, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran. Email: h.ehresh1351@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 03/12/2023

Received in revised form:
27/02/2024

Accepted: 28/02/2024

Published online: 22/06/2026

Keywords:

Malek Al-Hand's novel,
Abraham Maslow,
Character,
Jabour al-Douihi,
psychoanalytic criticism.

ABSTRACT

Malek al-Hand is one of the most renowned works of Jabour Doihi and one of the best novels of 2020. This psychologically themed novel, through its vivid portrayal of various characters—especially Zakaria—aims to depict the deterioration of the situation in Lebanon and its people.

This essay explores the components of Abraham Maslow's hierarchy of needs theory using a descriptive-analytical approach. It examines the psychological state of the story's protagonist, Zakaria, along with some of his family members, who are affected by the chaotic conditions of a colonized society during World War II. The narrative reflects themes such as identity loss and cultural disintegration, promiscuity and illicit relationships, personality conflicts, lack of commitment, instability, psychological insecurity, and concerns related to economic issues and basic life needs.

Most of the characters in the novel, such as Philomena, Yunus, and her children, remain at the lower levels of Maslow's hierarchy of needs and do not achieve self-actualization. However, Mazekaria has somewhat distanced herself from her psychological crises due to internal conflicts. Elements of self-actualization—such as understanding reality and engaging with it, fulfilling ideals, experiencing solitude, autonomy, cultural independence, simple spontaneity, and naturalness—are evident in her.

Cite this article: Salehbk, M. & Achresh, M. (2026). Characterization in the novel *Malk al-Hand* by Jabour Doihi based on the theory of Abraham Maslow. *Research in Narrative Literature*, 15 (2), 73-94.



© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/rp.2024.9491.1860

Extended abstract

Introduction

Abraham Harold Maslow was born on April 1, 1908, in a poor neighborhood in Brooklyn, New York. He was the eldest of seven children. His parents were Jewish immigrants who had left Russia to escape political turmoil. They had high expectations for him and pressured him to study law. This parental control continued until 1928, when Maslow decided to take charge of his own destiny and pursue psychology instead of law. He earned his doctorate from the University of Wisconsin in 1934 and taught at Brooklyn College until 1951. In 1960, he gained fame by publishing his theory of the "hierarchy of human needs." In 1967, he was elected president of the American Psychological Association and became known as the father of humanistic psychology. Maslow played a significant role in developing the principles of humanism and philosophical humanism in Europe. With a philosophical approach to psychology, he became the founder of a distinct theory in the field of intellectual development in American society, achieving a unique position compared to other psychologists.

Emphasizing human-oriented psychology as a new force opposing the behaviorism of Watson and Skinner and Freud's psychoanalysis, he sought to develop experimental religion to strengthen his theory and perspective. The theory of experimental religion, proposed before Maslow by American pragmatist thinkers such as Peirce, James, and Dewey, brought him fame in European society. By writing this novel, Doihi aimed to fulfill his mission as a writer. Through his characters and narration, he portrays different facets of society, each symbolizing the real and external world. In doing so, he addresses the shadow of war and its irreparable damage to Islamic societies, including Lebanon and its people. This conflict not only caused civil war in the country but also manifested in family relationships and, beyond that, in the form of personality disorders among individuals. This novel is written in a circular style and features a puzzle-like structure. Consequently, it enables readers to engage with a series of interconnected narratives, where characters echo each other's voices, and everyone discovers their own voice reflected in others. This article aims to analyze the novel "Malek al-Hand" based on Maslow's theory to investigate the characterization in this novel, including its first character, Zakaria, and through this, the miserable situation of the Lebanese society in the historical period in which the events of the story take place. explore.

Materials and Methods

This research analyzes the main characters of the novel by analytical-descriptive method and by using psychological and literary sources related to the topic, and by using two branches of literature and psychology, it examines the novel Malek Al-Hand based on Maslow's theory.

Results and Discussion

Biological and physical needs constitute the first level of Maslow's hierarchy of needs. These

needs are more essential to address and satisfy than other human needs, as they provide the foundation for individuals to progress to the next level. When Philomena travels to France in search of her husband, she lives with an old man named Lagrange for several years after losing hope of finding food and shelter elsewhere. After settling down with Lagrange, Philomena works tirelessly to escape harmful environmental factors and the fear they cause, seeking stability through the job she has chosen. He has entered a new and unfamiliar land and space. As a lonely immigrant, he does not know the language of the people nor is he familiar with their customs, so he cannot live there like a normal citizen. Philomena seeks support and suddenly finds Lagrange.

For years, until Lagrange's death, he lived and worked beside him, providing peace of mind and physical comfort despite Lagrange's old age, considering this his most essential duty. Essentially, behind every action and behavior lies a mindset that shapes human conduct, sometimes resulting in varied or even misguided reactions. In Zakaria's life story, we observe that after ending any relationship, he secretly takes a mementos from those women. This act is sometimes interpreted as theft due to the sentimental value of these souvenirs in the novel. However, it appears that Zakaria's original intention was not theft, as evidenced by his financial stability and lack of need. Psychologically, the primary motivation for many people, including Zakaria, to secretly take these relics is that despite the apparent disconnection, they still wish to maintain a connection through nostalgia. Consequently, they cannot mentally sever the relationship, and this act of taking keeps the memories of the past alive. This behavior reflects an emotional void, which is not merely probable but certainly rooted in unresolved childhood deficiencies and conflicts within the family or society. It manifests itself in this manner.

Behaviors often reflect needs deeply rooted in human existence and reside within the subconscious mind. An examination of Zakaria's character in the novel reveals that he is respected and admired for working in various countries and across all job categories without exception. He demonstrates his worth through hard work, perseverance, and honesty, even after marrying Jain. Analyzing Zakaria's personality traits and his strong desire for women in America, Europe, and Africa—most notably Matilde and Jane—alongside his reluctance to accept the responsibility of marriage reveals that he is experiencing an identity crisis. His repeated inability to resist the opposite sex, a recurring theme in the story, portrays him as a capricious character. Keeping souvenirs from each woman highlights his intense internal conflict: a simultaneous desire for emotional stability and security, contrasted with a fear of commitment and instability. After each relationship, he experiences doubt, depression, and isolation, prompting a desire to escape.

Conclusion

By depicting the psychological states of the characters as a family unit, the author aims to illustrate broader cultural, religious, and social weaknesses, including a lack of self-confidence,

instability, and psychological insecurity, as well as an emphasis on fulfilling physiological needs at a macro level. In the novel, recurring motifs such as successive kidnappings, emotional connections, sudden disconnections, and souvenirs are used repeatedly as symbolic codes and ciphers. All of these factors indicate a psychological schema within the individual's existence, where, although the physical relationship has apparently ended, the emotional void remains connected to the mental continuation of that relationship. This connection preserves the memories of the past, driven by the need to respond to that emotional absence in various ways. According to this pyramid, every human being, after satisfying physical needs, naturally feels a tendency toward higher goals and exerts all efforts to achieve them. Therefore, in the novel mentioned, we see a character named Zakaria who responds positively to his inner call at the end. However, although some signs of self-actualization appear in Zakaria, he cannot completely shed his former nature or fully attain his human dignity and position.



شخصیت پردازی در رمان ملک الهند جبور دویهی بر پایه نظریه آبراهام مزلو

مجید صالح بک^{۱*} | هایده عچرش^۲

۱. نویسنده مسئول، استاد، زبان و ادبیات عربی، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

رایانامه: mslehbek@atu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

رایانامه: h.ehresh1351@gmail.com

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

ملک الهند از معروف‌ترین آثار جبور دویهی و از رمان‌های برتر سال ۲۰۲۰ است؛ رمانی با تم روانشناسی که نویسنده‌اش با به تصویر کشیدن شخصیت‌های مختلف و به ویژه زکریا در پی نشان دادن وخامت اوضاع لبنان و مردم آن است. این جستار بر آن است که با تکیه بر مؤلفه‌های هرم نظریه آبراهام مزلو و براساس شیوه توصیفی-تحلیلی، با بیان طرحواره وضعیت روحی و روانی شخصیت اول داستان یعنی زکریا و برخی از افراد خانواده‌اش را که متأثر از وضع آشفته جامعه استعمارزده و جنگ جهانی دوم است، برای خواننده بازنمایی کند. فقدان هویت و خودباختگی فرهنگی، هرزگی و روابط نامشروع، تضاد شخصیتی، بی‌تعهدی، و نبود ثبات و امنیت روانی، وابستگی، ره‌اشدگی و توجه به مسائل اقتصادی و نیازهای اولیه زندگی در همه جای داستان حضور دارد.

واژه‌های کلیدی: رمان ملک‌الهند، آبراهام مزلو، شخصیت، جبور الدویهی، نقد روانکاوانه.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۱۲

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۲/۰۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۰۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۰۱

استناد: صالح بک، مجید و عچرش، هایده (۱۴۰۵). شخصیت پردازی در رمان ملک الهند جبور دویهی بر پایه نظریه آبراهام مزلو.

پژوهشنامه ادبیات داستانی، ۱۵(۲)، ۷۳-۹۴.



حق مؤلف © نویسنده گان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/rp.2024.9491.1860

۱. پیشگفتار

آبراهام هرولد مزلو^۱ در اول آوریل ۱۹۰۸م در محله‌ای فقیرنشین در بروکلین نیویورک متولد شد. او پسر بزرگ خانواده‌ای با هفت فرزند بود. والدین او از مهاجران یهودی بودند که روسیه را برای رهایی از وضعیت نابسامان سیاسی به مقصد ایالات متحده ترک کرده بودند. والدین آبراهام انتظارات بالایی از وی داشتند و او را وادار به تحصیل در رشته حقوق کردند. سلطه والدین تا سال ۱۹۲۸م ادامه یافت؛ یعنی تا زمانی که مزلو تصمیم گرفت سرنوشت خویش را به دست گیرد، و به جای حقوق، روانشناسی بخواند؛ وی در سال ۱۹۳۴م موفق به دریافت دکترای از دانشگاه ویسکانسین آمریکا شد و تا سال ۱۹۵۱م در دانشگاه بروکلین تدریس نمود؛ در سال ۱۹۶۰م با چاپ نظریه «سلسله مراتب نیازهای انسان» به شهرت رسید و در سال ۱۹۶۷م به ریاست انجمن روانشناسی^۲ آمریکا انتخاب شد و به عنوان پدر روانشناسی انسان‌گرایانه دست یافت.

مزلو در بسط اصول انسان‌مداری و انسان‌گرایی فلسفی^۳ در اروپا نقش بسزایی داشت؛ و با رویکردی فلسفی در روانشناسی، پایه‌گذار نظریه‌ای متفاوت در عرصه تحولات فکری جامعه آمریکا شد، و به جایگاه متمایزی نسبت به دیگر روانشناسان دست یافت. او با تأکید بر روانشناسی انسان‌مدار به عنوان نیرویی نوین در برابر رفتارگرایی واتسون و اسکینر و روان تحلیلی فروید سعی بر تکمیل دین تجربی نمود تا نظریه و دیدگاه خود را برجسته‌تر سازد. نظریه دین تجربی که قبل از مزلو توسط اندیشمندان پراگماتیست^۴ آمریکا یعنی چارلز پیرس^۵ و ویلیام جیمز^۶ و جان دویوی^۷ طرح شده بود موجب شهرت وی در جامعه اروپا شد.

در حقیقت «جنبش روانشناسی انسان‌گرا بر تجربه هوشیار، انگیزه‌های عالی انسان، آزادی اراده، خلاقیت فردی و وقایع و تجربیات مثبت فرد بسیار تأکید می‌کند. این نظریه در عین آنکه تأثیر محرک‌های بیرونی، غریزه و کشمکش‌های دوران کودکی را در شکل‌گیری شخصیت نفی نمی‌کند آدمی را دستخوش این نیروها نمی‌داند. انسان می‌تواند و می‌باید در برابر تأثیرات گذشته طبیعت و اوضاع و احوال محیط به پا خیزد و خودش را آگاهانه در مسیر تحقق و کمال قرار دهد» (شولتز،

1. Abraham Harold Maslow

2. Psychology

3. Philosophical humanism

4. Pragmatist

5. Charles Sanders Peirce

6. William James

7. John Dewey

البته باید دانست که زیگموند فروید^۱ پدر علم روانکاوی نوین به دنبال تحلیل شخصیت و ویژگی‌های روانی افراد بود تا از این راه بیش‌تر بیماری‌های روانی را درمان کند. ظهور این علم با تحلیل نویسندگان و آثار آن‌ها همراه بود به صورتی که پیوند روانکاوی و ادبیات ناگسستی گردید. تأکید نقد روانکاوانه نیز بیش‌تر بر تحلیل رمان‌ها متمرکز بود چون رمان بنا به محتوای خود قابلیت تحلیل بهتری دارد.

دویهی در آثاری چون *باران حزیران*، *چاپ در بیروت*، *اعتدال در پاییز* و... و همچنین آخرین رمان چاپ‌شده‌اش *زهر در هوا* که روایتی از شکوه و جلال از دست رفته بیروت است، در پی طرح و تبیین مسائل مهم سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و روانی انسان معاصر عربی است، زیرا خود را در برابر جامعه و تحولات آن مسئول می‌داند؛ بنابراین با انتقاد از ضعف جوامع عربی و تحلیل علل و عوامل عقب ماندگی و واپس‌گرایی آن تلاش می‌کند چشم اندازهای جدیدی را در برابرشان نمایان سازد.

در جنگ جهانی دوم لبنان ابتدا تحت قیمومیت فرانسه و سپس انگلیس قرار گرفت، شکل‌گیری موجودیت صهیونیستی در منطقه و پیامدهای قیمومیت فرانسه و انگلیس، تأثیر فراوانی بر اوضاع جامعه لبنان در ابعاد مختلف داشت. جنگ و بحران اقتصادی در بیش‌تر مناطق جهان اسلام واز جمله لبنان دو روی یک سکه بودند؛ زیرا شالوده حیات قریب به اتفاق این کشورها در دست قدرت‌های استعماری بود؛ سلطه استعمار و ضعف اقتصادی در این جوامع به تدریج منجر به افزایش مشکلات فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، اعتقادی و حتی بحران‌های فردی و خانوادگی گردید.

دویهی با خلق این رمان در صدد به انجام رساندن رسالت خویش به عنوان یک نویسنده بود؛ او با خلق شخصیت‌ها و روایت‌گری خود، در حقیقت طیف‌های مختلف جامعه را که هر کدام نمادی از دنیای واقعی و بیرونی‌اند، به تصویر می‌کشد و از این طریق از سایه جنگ و آسیب‌های جبران‌ناپذیر آن بر جوامع اسلامی و از جمله لبنان و مردمش سخن می‌گوید، امری که نه‌تنها موجب بروز اختلاف و جنگ داخلی در این کشور گردید، بلکه در روابط خانوادگی و حتی فراتر از آن به صورت اختلال شخصیتی نیز در افراد ظاهر گشت.

این رمان به شیوه دایره‌ای نگاشته شده و دارای ساختاری پازل گونه است؛ از این رو به خواننده این

امکان را می‌دهد که مجموعه‌ای از روایت‌ها را بر دوش هم سوار کند به گونه‌ای که آدم‌ها تکرار صدای یکدیگر شوند، و هر کسی صدای خود را در صدای دیگری باز یابد.

این نوشتار بر آن است که با تحلیل رمان *ملک الهند* بر اساس نظریه مزلو به بررسی شخصیت‌پردازی در این رمان از جمله شخصیت اول آن یعنی زکریا پرداخته، و از این رهگذر، وضع اسفبار جامعه لبنان در برهه تاریخی‌ای که وقایع داستان در آن رخ می‌دهد را مورد کنکاش قرار دهد.

۱-۱. سؤالات پژوهش

پژوهش حاضر در صدد پاسخ به سؤالات زیر است:

- روایت‌گری دویهی در عملکرد شخصیت‌ها بر پایه نظریه روانشناختی مزلو چگونه صورت گرفته است؟
- اجرای الگوی مزلو در این رمان چگونه امکان فهم عمیق‌تری از وضعیت روحی و روانی کاراکترها برای مخاطب فراهم می‌آورد؟

۱-۲. پیشینه پژوهش

بر اساس بررسی به عمل آمده در دو حوزه نظریه مزلو و رمان *ملک الهند* از جبور دویهی این نتیجه حاصل شد که در حوزه اول به صورت مجزا مطالعات و تحقیقات فراوانی صورت گرفته، اما در زمینه رمان مورد اشاره، و به ویژه تحلیل روانکاونه شخصیت در پرتو نظریه آبراهام مزلو، تا کنون پژوهشی صورت نگرفته است؛ از این رو نوشتار حاضر بر آن است که اثر ارزشمند این نویسنده لبنانی را بر پایه این نظریه بررسی نماید.

در این زمینه منابع بسیاری مورد مطالعه قرار گرفته است، که به چند نمونه از آن‌ها اشاره می‌شود:

- راس (۱۳۷۴ش) در اثر خود تحت عنوان *روانشناسی شخصیت* پس از بررسی ابعاد شخصیت انسان با مزلو هم‌عقیده می‌شود، که خود شکوفایی مرحله نهایی اهداف انسانی است و در صورت ارضای نیازهای اولیه محقق می‌شود.
- سیف (۱۳۹۰ش) در کتاب خود *روانشناسی پرورشی نوین* به نقش مؤثر جامعه و خانواده و روابط عاطفی و اجتماعی به عنوان عوامل اساسی در شکل‌گیری شخصیت انسان، توجه ویژه‌ای داشته است.
- نوروزی و همکاران (۱۳۹۱ش) در مقاله بررسی شخصیت بهرام در هفت پیکر با توجه به نظر مزلو، دغدغه اصلی نظامی در هفت پیکر را تعالی و خود شکوفایی شخصیت‌های داستان مخصوصاً بهرام

- گور می‌دانند که کمالی بدون رنج و همراه با شادی و امیدواری است.
- ادهمی صیاد محله (۱۳۹۸ش) در مقاله *تحلیل شخصیت‌های اصلی در رمان کاندیدا؛ رمان ولتر را بر اساس نظریه آبراهام مزلو بررسی کرده و نقش عوامل و اوضاع اجتماعی را بر روند تکامل شخصیت‌های اصلی به تصویر می‌کشد و نتیجه می‌گیرد که او با ظرافت به بررسی باورهای سیاسی و مذهبی، مسائل اجتماعی و تاریخی حاکم بر جو جامعه خود پرداخته است.*
- خسروی شکیب و همکار (۱۳۹۹ش) در مقاله *بررسی شخصیت همد در منطق الطیر عطار بر اساس نظریه مزلو* بیان می‌کنند که عطار توانسته همد را به عنوان یکی از شخصیت‌های برجسته و سمبل انسان خودشکوفا طوری به تصویر بکشد که به عنوان یک رهبر کنش‌گرا و خودشکوفا با تأکید بر کنش اجتماعی، مرغان دیگر را برای حرکتی جدید و متفاوت متقاعد سازد و آن‌ها را به نتیجه‌ای مطلوب و آرمانی برساند.
- صالحی و همکاران (۱۴۰۰ش) در مقاله *تحلیل شخصیت اصلی رمان «آیام معه» بر اساس نظریه مزلو،* به شرح حال دختری به نام ریم و جامعه‌اش می‌پردازند. جامعه‌ای که محدودیت‌های آن مانع رشد و تعالی زنان شده اما بسیاری از آنان چون ریم در جهت خودشکوفایی تلاش و مقاومت خود را در راستای نیل به کمال بیش‌تر می‌کنند.
- محب‌خواه و همکاران (۱۴۰۱ش) در مقاله *نقد روانکاوانه شخصیت شهید در قصیده «شهداؤنا»؛ به بررسی سه شخصیت شهدا، مردم ستم‌دیده و سران عرب می‌پردازند، و شهدا را افرادی آرمان‌گرا و متعالی معرفی می‌کنند که در جهت رسیدن به اهداف والا، آگاهانه، خود را فدا کرده و تا حدودی اساسی‌ترین نیازهای فیزیولوژیکی، ایمنی، محبت و تعلق‌پذیری و احترام را طی نموده و خود را به شکوفایی رسانده‌اند. بر خلاف دو شخصیت دیگر، که در پله‌های پایین‌تر متوقف شده‌اند و به عنوان افرادی ناخودشکوفا، منفعل و ناکارآمد در جامعه ظاهر گشته‌اند.*

۳-۱. اهمیت و هدف موضوع

خلاً موجود در زمینه مباحث میان‌رشته‌ای نوعی ضرورت ایجاد می‌کند که پژوهش و تحقیق در این موضوعات گسترش یابد و نگارش این مقاله پلی بین ادبیات عربی و روانشناسی می‌زند.

این اثر ج. پور دویهی می‌تواند به عنوان نمونه‌ای عینی برای تحلیل و بررسی و نشان دادن این ارتباط باشد؛ زیرا نویسنده برای تحقق این هدف با دقت و ظرافت خاصی در این رمان عمل کرده است.

۴-۱. روش پژوهش و چهارچوب نظری

این پژوهش به روش تحلیلی-توصیفی و با بهره گیری از منابع روانشناسی و ادبی مرتبط با موضوع، به واکاوی شخصیت‌های اصلی رمان پرداخته و با بهره گیری از دو شاخه ادبیات و روانشناسی، به بررسی رمان *ملک الهند* بر اساس نظریه مزلو می‌پردازد.

۴-۱-۱. نظریه آبراهام مزلو

آبراهام مزلو، روانشناس برجسته معاصر، نظریه‌ای را مطرح کرد که از نظر محققان علم روانشناسی بسیار مورد توجه قرار گرفت. او در نظریه‌اش بر ارزش‌های انسانی تأکید فراوان دارد و توجه انسان به این ابعاد را معیار خودشکوفایی و رشد شخصیتی می‌داند. او در واقع باور داشت که «هیچ گاه نمی‌توانیم زندگی بشر را به درستی بشناسیم مگر اینکه از بالاترین و والاترین آرزوهایش آگاه باشیم. رشد و خودشکوفایی، کوشش برای دستیابی به سلامت نفس، تلاش در جهت شناخت هویت و موجودیت خود، قبول مسئولیت و خودکفایی و میل به تعالی و انسان شدن را باید به عنوان انگیزه‌های بسیار متداول و حتی جهان شمول در نظر بگیرید» (شاملو، ۱۳۷۱: ۱۱۲).

او نسبت به بشر خوش‌بین است، به همین دلیل با مطالعه صرف افراد نابهنجار مخالف است و در تحقیقات‌اش افراد بهنجار که شخصیت آن‌ها شکفتگی نسبتاً کامل پیدا کرده است، یعنی استعدادها و توانایی‌های بالقوه‌شان بالفعل شده را مورد مطالعه قرار داده است (سیاسی، ۱۳۷۱: ۲۴۲). مزلو نیازهای انسان را در پنج سطح رتبه بندی می‌کند و آن‌ها را به شکل هرمی از پایین به بالا چنین بیان می‌نماید:

- ۱- نیازهای فیزیولوژیک: آب، غذا، هوا، نیازهای جنسی، خواب و مسکن.
- ۲- نیازهای امنیتی: حفاظت، امنیت، ثبات شغلی و عدم ترس از عوامل محیطی و اجتماعی.
- ۳- نیازهای اجتماعی: وابستگی عاطفی و روابط خانوادگی و دوستانه و عضویت در گروه‌های خانوادگی و دوستانه و کاری.
- ۴- نیازهای احترامی: موقعیت اجتماعی، استقلال، مورد احترام واقع شدن و موفقیت.
- ۵- نیازهای خودشکوفایی: تحقق استعدادها بالقوه فردی، رشد تجارب شخصی و اجتماعی، شکوفایی (مزلو، ۱۳۷۲: ۷۰-۸۳).

وی پس از طرح هرم نیازهای انسان اعم از نیازهای فیزیولوژیک، ایمنی، تعلق و عشق، عزت نفس و نیازهای مربوط به خودشکوفایی، بر این اصل تأکید داری که نیازهایی که در قاعده هرم قرار دارند باید قبل از نیازهایی که در قسمت فوقانی هستند ارضا شوند. بنابراین تا زمانی که نیازهای فیزیولوژیک

ارضا نشوند نمی توان نیازهای دیگر را مورد نظر قرار داد (راس، ۱۳۷۴: ۱۳۲)؛ زیرا انسان ها برای رسیدن به نیازها و اهداف مشخصی تلاش می کنند و در این میان برخی از نیازها بر برخی دیگر اولویت دارند. نیازهای بنیادی و اصلی بیشتر افراد، تلاش برای بقاست و این اولین چیزی است که موجب حرکت و ایجاد انگیزه برای انجام کارها می شود. وقتی نیازهای این سطح تأمین شد، با سطح دیگری از نیازها مواجه می شویم که محرک فرد برای انجام کارها و رسیدن به اهداف بالاتر است و این روند همچنان ادامه دارد، درواقع با برطرف شدن هریک از نیازها به سطح جدیدی از انتظارات مواجه می شویم که عامل حرکت و انگیزه در ما می شود (غلامی، ۱۴۰۱: ۱۷۰)

۲-۴-۱. خلاصه رمان *ملک الهند*

شخصیت اصلی داستان، زکریا آل مبارک است که در یک خانواده مسیحی در تلّ صفراء لبنان پای به جهان می گذارد. مادر بزرگ مادری اش بهیّه، دو دختر به نام های کاترینا و فیلومینا دارد. فیلومینا باردار است که همسرش او را رها می کند؛ وی بعد از یک سالگی فرزند خود، جبرئیل، در جست و جوی شوهرش به اروپا سفر می کند اما به خاطر زیبایی اش مورد توجه یک ملوان و سپس پیرمردی برلینی به نام لاگرانج قرار می گیرد و پس از ارتباط با آنان، به مدت دو سال با لاگرانج زندگی می کند و از طریق وی به فروش بسته های حاوی خاک مقدس اورشلیم و صلیب مشغول می شود، که با فروش آن به مسیحیان بومی به ثروت فراوانی دست می یابد. لاگرانج نیز قبل از مرگش تمام ثروت خود را به وی می بخشد. فیلومینا به لبنان بازمی گردد؛ لباس های فاخر او همه را شکفت زده می کند و هر کس چیزی می گوید. او با جبرئیل در خانه ای زیبا با وسایلی مجلل ساکن می شود و یک تاکستان به نام کرم محمودیه را نیز می خرد. بعد از ازدواج پسرش و قبل از مرگ، به او وصیتنامه ای می دهد که حاکی از وجود گنج در آن خانه است. جبرئیل دارای سه فرزند است؛ ابراهیم که خجالتی و مؤدب است، و یونس که شرور است، و راحیل که بیماری اعصاب دارد، ابراهیم همسری به نام امیلی از خانواده ای با فرهنگ دارد، که زکریا و مارتا را به دنیا می آورد اما زکریا بر خلاف زندگی سالم پدر و مادر، راه بی بند و باری اخلاقی پدر بزرگش جبرئیل و عمویش یونس را در پیش می گیرد و از طریق ارتباط با زنان روزگار می گذراند. بعد از مرگ پدر، او مادرش امیلی و خواهرش مارتا و عمه بیمار خود راحیل را تنها گذاشته و به کشورهای مختلفی چون فرانسه، آمریکا، آفریقا و انگلستان سفر می کند؛ و چون در لبنان در رستوران های مختلفی مشغول به کار بوده است، در آنجا نیز به طبخ غذای لبنانی شهرت می یابد. در فرانسه با ماتیلد همسر رئیس هتل (ابریص) آشنا شده و به عنوان مدیر هتل روابط نامشروع با

او برقرار می‌کند و سرانجام تابلوی ماتیلد را (نوازنده ویولن آبی) به تصور گرانبها بودن می‌دزد و مخفیانه او را ترک می‌کند اما چون قبلاً ابرص با کمک فردی خبره تابلو را به قیمتی بالا نرخ‌گذاری کرده بود، زکریا از ابرص درخواست اسلحه را برای حفاظت از خویش به خاطر حمل این تابلو می‌کند که وی اسلحه را از طریق بدیع مخلوف تاجر اسلحه در لبنان به عنوان هدیه به او می‌رساند. او تصمیم می‌گیرد که دیگر با هیچ زنی ارتباط عاطفی برقرار نکند، گرچه پس از هر ارتباط دچار افسردگی می‌شود، اما مدتی بعد با جاین آشنا شده و دوباره به روابط نافرجام خود برمی‌گردد. جاین دچار اعتیاد و بی بند و باری اخلاقی و قاچاق و مشروب و... است؛ زکریا پس از اینکه متوجه بارداری جاین می‌شود با او به شکل رسمی ازدواج می‌کند، اما جاین بعد از تولد دخترش ماری آن‌ها را ترک می‌کند. زکریا پنج سال با عشق دختر روزگار می‌گذراند اما دخترش را در یک حمله مسلحانه از دست می‌دهد؛ خاک جسد او را پس از سوزاندن، در شیشه‌ای گذاشته و به لبنان بازمی‌گردد اما جز چند جمله، صحبت نمی‌کند. او که پس از مرگ مادر نیز دچار بحران روحی شده بود اکنون مشکلات‌اش دو چندان می‌شود، پزشک معالج بیماری روحی او را تأیید و سفارش به مواظبت از او می‌کند. مارتا و راحیل سکوت وی را قابل تحمل نمی‌دانند؛ و سرانجام زکریا به ضرب گلوله کشته می‌شود. کمال ابوخلد مسئول پرونده، عوامل متعددی را در مرگ او دخیل می‌داند؛ از جمله خودکشی به خاطر فراق دختر و مشکل روحی ناشی از آن، قتل توسط ابرص به خاطر بدست آوردن آن تابلوی به ظاهر گران قیمت، قتل توسط فرزندان عموی یونس بر سر میراث به جای مانده از فیلمینا و یا اختلاف با دروژها بر سر گذرگاه کرم محمودیه؛ اما سرانجام طبق شواهد مشخص می‌شود که وی توسط عوامل ابرص کشته شده است.

۲. تحلیل روانکاوانه شخصیت‌های رمان با تکیه بر نظریه مزلو

بدیهی است که انسان بر اساس ساختار فطری وجودی خویش از بدو تولد، ناخودآگاه در جهت نیل به اهداف والا در تکاپو می‌باشد. خداوند نیز در راستای تحقق آرمان‌گرایی‌های او نیازمندی‌های متنوعی را در او قرار داده است. این نیازهای متنوع آدمی را وادار به تلاش می‌کنند، و در نتیجه موجب کمال او می‌شوند. نیازهای مادی و معنوی که هر کدام در دوره‌ای از زندگی انسان نمایان، و به تدریج پیچیده‌تر می‌شوند. میزان توجه و رفع صحیح این نیازهای حیاتی در شکل‌گیری شخصیت انسان تأثیر بسزایی دارد.

۱-۲. نیازهای جسمانی

نیازهای زیستی و جسمانی نخستین رده از سلسله نیازهای هرم مزلو را تشکیل می‌دهند؛ این نیازها که رسیدگی و برطرف کردن آنها ضروری‌تر از سایر نیازهای انسانی است، مقدمات صعود به مراتب بعدی را برای انسان فراهم می‌کنند. «نیازهایی چون خورد و خوراک، روابط جنسی و هرگونه لذت جویی جسمانی که فرد در صورت سرکوب آنها قادر به پرورش نیازهای عالی خود نمی‌شود» (شولتز، ۱۳۷۵: ۱۱۴). نمونه‌های قابل ذکر آن در زندگی شخصیت‌های رمان عبارت‌اند از: وقتی فیلومینا در پی پیدا کردن همسرش به فرانسه سفر می‌کند بعد از ناامیدی برای داشتن غذا و مسکن چند سال با پیرمردی به نام لاگرانج زندگی می‌کند:

«تذکرت الفرنسي مسيو لاگرانج الذي أوصاهها به البحار... وجدته في بروكلين عجوزا فَرَحَ بها قاتلاً في سَرَّه أنَّ القدر أرسل اليه هذا الوجه الصبوح، تفاهما بما تيسر لهما من الاصوات وحركات الایدی وتقاسيم الوجه.. امضت سنوات... مع لاگرانج الذي لم يخفي عليه سرا من اسراره... لم يفارق الحياة قبل ان يوصي فيلومينا بالتمتع بكل ما يملك....» (دویهی، ۲۰۱۹: ۳۰-۳۲)

- مسیو لاگرانج فرانسوی را به یاد آورد که ملوانی به او سفارش کرده بود پیش لاگرانج برود.... پیرمردی در بروکلین، لاگرانج به فیلومینا خوش آمد گفت و با خود گفت که سرنوشت این صورت زیبا را برای من فرستاده است. با حرکات دست و صورت و صحبت کردن تا حدی به تفاهم رسیدند.... چند سالی را... با لاگرانج گذراند، مردی که هیچ رازی از فیلومینا پنهان نمی‌کرد... قبل از مرگش تمام اموال خود را به فیلومینا بخشید.

یونس و پسرانش نیز بر سر ارثیه فیلومینا که برای وارثان خویش بجا گذاشته بود با زکریا و پدر او ابراهیم نزاع داشتند:

«طالب یونس من الفور بمال والده النقدي... قصد دائرة السجل العقاري للاستحصال علی سند ملكية فی بیت اهله وكرم المحمودیه كمقدمة لدعوی حصر ارث والديه وعرض حصته للبيع» (همان: ۵۱-۵۳).

- یونس فوراً اموال نقدی پدر را مطالبه کرد... به اداره ثبت املاک رفت تا سند مالکیت خانه پدری و تاکستان را به عنوان مقدمه‌ای بر ادعای حصر وراثت والدین خود به دست آورد و سهمش را بفروشد.

علاوه بر آن ارضای نیازهای جنسی یونس خارج از محدوده خانواده و سرقت پسران وی حتی از تجهیزات بندر و مشارکت در گروه‌های مخرب:

«كان یونس مشاكساً... مشى هو باكراً على خطى والده في اصطیاد الجنس الآخر... ينزل إلى كبریهات بیروت.. رزق یونس بثلاثة بنات وولدين... انهما شاركا في نهب مستودعات المرفأ والأسواق التجارية...» (همان: ۴۳-۵۶).

- یونس شرور بود... او خیلی زود در مسیر زنبارگی پدر قرار گرفت... به کاباره‌های بیروت می‌رفت... او صاحب سه دختر و دو پسر شد... پسرانی که در غارت انبارهای بندر و بازارهای تجاری مشارکت داشتند.

از نمونه‌های ذکر شده بالا درمی‌یابیم که تلاش فیلومینا در یافتن یک حامی چون لاگرانج تا مشاجرات یونس بر سر میراث اجدادی و دزدی و غارت بندرها و بازارهای تجاری توسط فرزندان یونس و... همه و همه نشأت گرفته از همین نیازهای فیزیولوژیکی است که زندگی آن‌ها را تحت الشعاع خود قرار داده، و باعث شده است که انسان برای دستیابی به آن‌ها حاضر شود سخت‌ترین مسیرها را طی کند و به خطرناک‌ترین کارها دست بزند.

در آنچه که گذشت این نکته حائز اهمیت است که رفتارهای انسان بر اساس نیازهای فطری او شکل می‌گیرد و رفع این نیازها، اصلی‌ترین عامل در تأمین بهداشت روانی است؛ که طبیعتاً برای انسان آرامش را در پی خواهد داشت. بنابراین هرچه مسیر رفع این نیازها اصولی‌تر و مستحکم‌تر باشد آرامش بدست آمده ماندگارتر خواهد بود و سلامت روح و روان را تضمین خواهد کرد؛ و بالعکس عدم ارضای این نیازها ویا برآورده شدن آن‌ها از راه غلط قطعاً ناهنجاری‌هایی را در انسان به جا خواهد گذاشت و آسیب‌های بنیادی بر پیکره زندگی او وارد خواهد کرد و نعمت زندگی توأم با آرامش را از وی سلب می‌کند.

فشارهای ناشی از برآورده نشدن نیازهای فیزیولوژیکی به شکل‌های گوناگون بروز می‌کند که یکی از آن‌ها همانگونه، که در رمان دیده می‌شود، مهاجرت است. در رمان می‌بینیم که چگونه بی‌پناه‌ترین قشر جامعه یعنی زنی بی‌سرپرست چون فیلومینا در پی مشکلات، زادگاه و وطن خود را رها می‌کند، و از تمام ارتباطات عاطفی گذشته، حال و آینده خود و مهم‌تر از همه تنها فرزندش دل می‌کند و به جهت رفع نیازهای ابتدایی خود راهی سفر می‌شود.

۲-۲. نیازهای حفاظتی

اگر بخواهیم در بحث نیاز حفاظتی - امنیتی از منظر روانکاوی وارد شویم، درمی‌یابیم که انسان از دو جهت به امنیت احتیاج دارد: یکی امنیت جسم که با حفاظت از خود در برابر صدمات احتمالی و

لرزم توجه به بحث کار و معیشت و... ضرورت می‌یابد، و دیگری توجه به آرامش و ثبات روح و روان، که با دورنمودن ترس و اضطراب و رسیدن به ثبات شخصیتی محقق می‌گردد.

فیلمینا پس از استقرار در کنار لاگرانج به کار و فعالیت می‌پردازد تا در سایه شغلی که اختیار کرده عوامل آسیب‌زای محیطی و ترس از آن‌ها را از خود دور نماید و به درجاتی از ثبات دست یابد. او وارد یک سرزمین جدید و بیگانه و فضایی تازه گردیده، مهاجری است تنها، نه زبان آن مردم را می‌داند و نه با آداب و رسوم آنان آشنایی دارد و لذا نمی‌تواند مانند یک شهروند عادی در آنجا زندگی کند. فیلمینا به دنبال تکیه گاهی می‌گردد که ناگهان لاگرانج را می‌یابد. سال‌ها و تا زمان مرگ لاگرانج در کنار او به زندگی و فعالیت می‌پردازد، و از این طریق آرامش روح و آسایش جسم خود را علی‌رغم کهولت سن لاگرانج تأمین، و آن را به عنوان بدیهی‌ترین نیاز خود تلقی می‌کند.

أخرجت من حوانجها كيساً... تراباً من مدينة القدس... يخط معه أكياساً صغيرة... قطعة من خشب مدفئة لاغرانج... استحصلت على نسخ من الإنجيل... ألبسها لاغرانج رداء نساء فلسطين... أُرشدها إلى جماعة انجيلية متشددة في إيمانها... ازدهرت تجارتها... أمضت سنوات في تجارتها وهي تعود في المساء لتودع محصول النهار مع مسيو لاغرانج... وما لبث أن توفي بعد أن ملأ البيت بالسعال... (همان: ۳۱-۳۲)

- از وسایلش کیسه‌ای بیرون آورد... خاک از شهر بیت المقدس... فیلمینا با همراهی لاگرانج کیسه‌های کوچکی دوخت... تکه‌هایی از هیزم بخاری لاگرانج... ورقه‌هایی از کتاب انجیل را به دست آورد... لاگرانج لباس زنان فلسطینی را به او پوشاند... و او را به سوی مردمی که در ایمان خود به مسیح متعصب بودند روانه کرد... تجارتش رونق گرفت... چند سالی به همین گونه گذشت و او هر روز بعد از ظهر حاصل کار روزانه خود را به لاگرانج می‌سپرد... دیری نپایید که لاگرانج پس از انباشتن خانه از سرفه‌های شدید خود فوت نمود.

فیلمینا زنی جوان و پرشور و بااحساس و لاگرانج مردی مسن، کم تحرک و محافظه کار است اما علی‌رغم عدم سنخیت فیلمینا با آن مرد، نیاز به داشتن پشتوانه باعث می‌شود که فیلمینا این نیاز را بر نیازهای دیگر اولویت دهد و در سایه لاگرانج امنیت خود را تأمین کند و به نیازهای بعدی هرم توجه حیاتی نشان ندهد. در حقیقت طرحواره عدم امنیت زاینده زندگی در جامعه‌ای است که مردها در بیش‌تر زمینه‌ها تسلط دارند. علاوه بر این زن‌ها در سطح جسمانی ماهیتاً در مقایسه با مردان در معرض آسیب پذیری بیش‌تری هستند که این خود بر احساس ناامنی درونی آن‌ها می‌افزاید؛ گرچه ممکن است هرگز یک زن به طور خود آگاه به این مسأله نیندیشد. ولی در سطحی ناخود آگاه اساس امنیت فیزیکی

و روحی- روانی او را تحت تأثیر قرار می دهد.

اما زکریا، گرچه به خاطر مهارت در پخت غذاهای لبنانی در رستوران های مختلف تا حدود زیادی به ثبات شغلی دست یافته بود، ولی مشکل اصلی اش عدم ثبات روانی بود. او تصور می کرد که با رفع نیازهای فیزیولوژیکی خود می تواند به این ثبات دست یابد. زکریا با اینکه به سختی کار می کرد و در شغل خود پیشرفت قابل ملاحظه ای کرده بود و به کشورهای گوناگونی جهت گسترش کار خود فرستاده می شد، اما این نیازهای جسمانی، او را وارد روابط ناشایستی کرد:

«عمل مدیرا في مطعم لوسيدر دوليبان ازره لبنان... كان دوام العمل صعبا سمح له بيوم عطلة وحيد في الاسبوع يشرف على العاملين ينظم مآدب الاعراس والدعوات العائلية للبنانيين المغتربين... ارسله صاحب لوسيدر دوليبان الى افريقيا فافتتح مطعما في داكار وآخر في ياونده... اول من قدم الى الزبائن من المجاليات العربية... ينتقل الى لندن ثم الى مسكو لافتتاح فرع آخر... اينما حل مفتاحه الى قلوب النساء حدثت معه فصول غريبة...» (همان: ۷۹-۸۲).

- به عنوان مدیر در رستوران لوسیدر دولیبان ازره لبنان کار کرد... ساعت های کاری سخت و طولانی بود فقط یک روز در هفته تعطیل داشت، به کارگران سرکشی می کرد و بر کارهای مربوط به پذیرایی جشن های عروسی و خانوادگی نظارت می کرد... صاحب رستوران زکریا را به داکار و یوندا فرستاد تا در آنجا رستورانی را افتتاح کند... او اولین کسی بود که از عرب تبارها پذیرایی می کرد... سپس به لندن و بعد به مسکو رفت تا شعبه دیگری را افتتاح کند... هر جا پا می گذاشت در پی راهیابی به دل زنان بود، ماجراهای عجیبی برای او رخ داد...

او به دلیل داشتن تابلوی گرانبها از ابرص تقاضای اسلحه برای امنیت جانی خود می کند:

«...هل يمكنك أن تبیعني مسدساً؟ ضحك الأبرص ولم يبد مطمئناً إلى مطلب زكريا الذي أضاف للتهدة أنه يريد حماية لنفسه لوجود هذه الثروة بين يديه...» (همان: ۱۱۱).

- آیا ممکن است که هفت تیری به من بفروشی؟ ابرص خندید در حالی که از درخواست زکریا نگران بود، زکریا برای اطمینان او گفت آن را برای محافظت از خودش به خاطر داشتن این ثروت می خواهد...

اصولاً در جوامع استعمارزده ای که فاقد قانون و مدیریت همه جانبه اند طبیعی است که شالوده همه چیز از هم گسیخته باشد و اساسی ترین نیاز افراد جامعه یعنی امنیت در معرض خطر قرار گیرد.

۳-۲. نیازهای عاطفی به عنوان یکی از نیازهای اجتماعی

مطابق هرم مزلو پس از توجه به نیازهای فیزیولوژیکی و امنیتی، نیاز به روابط عاطفی خانواده و

دوستان کاملاً احساس می‌شود. «دوست داشتن و عشق ورزی و متقابلاً جلب محبت دیگران از مهم‌ترین نیازهای بشر به شمار می‌آید. انسان موجودی است که نه تنها به واسطه غریزه و سرشت ذاتی خود بلکه به صورتی کاملاً آگاهانه در پی پاسخگویی به نیازهای اجتماعی خویش است. مهرورزی و جلب محبت نیازی است که در سلسله مراتب نیازها از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. محبت و تعلق پذیری جنبه‌هایی از میل جنسی و تمایل انسانی و نیاز به محبت را در بر دارد» (فیست، ۱۳۹۱: ۵۹۴).

شایان ذکر است که در این مرحله «آدمی، نبودن عزیزان را در پیرامون خود احساس می‌کند کسانی چون پدر، مادر، همسر و فرزند، و در نتیجه به شدت تشنه برقراری پیوند عاطفی با مردم و پدید آوردن جایگاهی در خور خویش در خانواده است» (سیف، ۱۳۹۰: ۲۳۴).

گفتیم که پس از اینکه همسر فیلومینا او را ترک می‌کند، فیلومینا در جست‌وجوی همسر به فرانسه می‌رود و در آنجا در کنار مسیو لاگرانج زندگی می‌کند و سرگرم کار می‌شود و برای خانواده‌اش پول می‌فرستد تا وقتی که آن مرد از دنیا می‌رود؛ بعد از آن به کشورش بازمی‌گردد و با فرزندش جبرئیل روزگار را می‌گذراند، این وضع نشان دهنده نیاز عاطفی یک زن پس از نیازهای اولیه اوست، که آن را ابتدا در ملوان و سپس در لاگرانج جست‌وجو می‌کند، از همین روی با وجود جدایی از خانواده تا پایان کار در کنار او می‌ماند.

اصولاً در پس هر کنش و رفتاری یک ذهنیتی وجود دارد که باعث نمود رفتارهای انسان می‌شود که گاه واکنش‌های متفاوت و بعضاً نادرستی را در پی خواهد داشت. در داستان زندگی زکریا می‌بینیم که او پس از پایان دادن به هر رابطه‌ای مخفیانه یادگاری را با خود از آن زنان به همراه می‌برد که گاهی به دلیل گرانبها بودن آن یادگاری‌ها در رمان از آن به سرقت تعبیر می‌شود اما به نظر می‌آید که قصد زکریا در اصل دزدی نیست و مؤید و شاهد آن را می‌توان تمکن مالی وی و عدم نیاز او دانست. در حقیقت به لحاظ روانشناختی انگیزه اصلی بسیاری از انسان‌ها و از جمله زکریا در برداشتن یادگار آن هم به طور مخفیانه این است که با وجود قطع ارتباط ظاهری هنوز می‌خواهند این رابطه را به لحاظ حس نوستالوژیک خود به گذشته در ذهن ادامه دهند. لذا نمی‌توانند به صورت ذهنی به آن پایان دهند و این ربودن، خاطرات گذشته را همیشه زنده نگه می‌دارد و این همان خلأ نیاز عاطفی است که نه احتمالاً بلکه به طور یقین ریشه در کمبودها و گره‌های حل نشده دوران کودکی در خانواده یا جامعه و... دارد که به این شکل خود را نشان می‌دهد. پس در حقیقت رفتارها نشانگر نیازهایی هستند که در اعماق وجود انسان ریشه دارند و در ضمیر ناخودآگاه انسان قرار دارند:

«هذه المرأة بدلاً من... او البروش المذهبة اختار أن يسرق من ماتيلد الكمنجاتي الأزرق» (دویهی،

(۲۰۱۹: ۹۹).

- این بار به جای لباس یا سنجاقک طلایی، از ماتیلد سرقت تابلوی ویولن زن آبی را برگزید. زکریا در آخرین رابطه خود با جاین از بارداری او خبردار می‌شود و با او ازدواج می‌کند تا والدین قانونی کودک باشند:

«تزوجا دون احتفال... لیکونا لطفلهما والدین شرعین...» (همان: ۱۹۱).

- از سویی دیگر او در هنگام جدایی از خانواده، دفتر خاطرات مادرش امیلی را با خود می‌برد:

«صعد زکریا سلم الطائرة... رافقته آمه إمیلی إلى الباب الخارجي... اكتشفت أنّ زکریا سلب دفتر

یومیاتها فرفعت کتفیها وابتسمت بحنان...» (همان: ۷۳)

- زکریا از پله‌های هواپیما بالا رفت... مادر او را تا درب خروجی همراهی کرد... او متوجه شد که زکریا دفتر خاطرات روزانه‌اش را برده است، شانه‌هایش را بالا انداخت و با مهربانی لبخند زد... او در تمام سال‌های اقامت به دور از خانواده با امید برگشت به وطن زندگی می‌کرد، و از هر فرصتی برای تماس تلفنی با آن‌ها استفاده می‌نمود:

«بعد آیم معدودة فی پاریس اتصل مّرات علة بییت اهله...».

- بعد از چند روز اقامت در پاریس چندین بار با خانواده‌اش تماس گرفت. اما وقتی خواهرش مارتا خبر مرگ مادر را به او داد به شدت از لحاظ روحی آزرده و منزوی گشت و توان تحمل این مصیبت را نداشت و تصمیم گرفت به لبنان بازگردد:

«شہقت مرّتا باکیّة ماتت آمی دمعت عیناه وما یعرف ما یقول طلب زکریا غرفة مستقلة ضرب وجهه

فوق السریر وشرع بالبکاء عالیا... کان یضرب الفراش بقبضته بقی لیومین متتالین دون اکل قرعت علیه

الباب جاین کراا وناذته بالخروج فلم یستجب لطلبها... یفتح مفکرة إمیلی من جدید یقرأ فیها عالیا

ویبکی... بعد البکاء أدرك أنّ لامفرّ أمامه من العودة الی بلاد...» (همان: ۱۸۶).

- مارتا فریاد زد؛ مادرم مُرد! از چشمانش اشک سرازیر شد، نمی‌دانست چه بگوید زکریا اتاق مستقلی اختیار کرد با صورت خود را روی تخت انداخت و با صدای بلند گریه سر داد با مشت به رختخواب می‌کوبید، دو روز پی در پی بدون غذا سر کرد. جاین مرتب در اتاق او را می‌زد و از او می‌خواست از اتاق خارج شود اما او پاسخی نمی‌داد... دفتر خاطرات امیلی را مرتب باز می‌کرد و دوباره آن را با صدای بلند می‌خواند و گریه می‌کرد... بعد از گریه‌ها دانست که چاره‌ای جز بازگشت به وطن ندارد...

زکریا با کشته شدن دخترش ماری از دیدگاه پزشک دچار بیماری روحی و در آستانه خودکشی

قرار می گیرد:

«... موقع من مساعد نفسانی آدم ج. موریتز يقول فيه: ان السيد مبارك في حالة إحباط متقلم بفعل تعلقه الشديد بابتته التي كان لها أبا وُماً وأن المساعد لا يعول كثيراً على احتمال ترميمه نفسه لا بل يخشى شخصياً من إقدامه على فعل لا تحمد عقباه» (همان: ۲۱۳).

- گواهی ای از روانشناسی به نام آدام ج موریتز که در آن اظهار نموده بود که: زکریا به خاطر وابستگی شدید خود به دخترش، در حالت روان پریشی پیشرفته ای است، چون برای او هم پدر بوده و هم مادر و او امیدی به بهبودی وی ندارد، بلکه از سرانجام کار او می ترسد. زکریا تا پایان عمر با خاطرات ماری و با شیشه محتوی خاک او زندگی کرد و با آن هم دفن شد: «... ثم أعطته مرتا زجاجة قالت ان فيها رماد ابنة زكريا تدعى ماري وطلبت منه دفنها معه» (همان: ۲۱۷).

- مارتا یک ظرف شیشه ای به او داد و گفت این خاکستر ماری دختر زکریا است و از او خواست که خاک دختر را کنار پدر دفن کند.

زکریا نیز به دلیل همین احساس تعلق، این نیاز را در قالب ارتباط عاطفی با بسیاری از زنان در بازه های زمانی مختلف در کشورهای متعددی ارضا می کند و بعد از جدایی از هر یک از آنان یادگاری برمی دارد، و در آخرین رابطه ترجیح می دهد که از ماتیلد تابلوی گران قیمتی را مخفیانه سرقت کند. تمام پاراگراف های ذکر شده رمان در این خصوص بیانگر این است که این رفتارهای زکریا ریشه در گره های زندگی عاطفی او دارد که تداعی گر طرحواره وابستگی اوست و به طور غیرمستقیم به طرحواره رهاشدگی نیز مرتبط می شود. این طرحواره های ذهنی، او را گرفتار کنش کرده و تحت تأثیر آن ها ناخودآگاه، رفتار و عملش نیز در همان مسیر قرار می گیرد.

۲-۴. نیازهای احترامی و تکریم شخصیت

از نظر مزلو احترام دیگران به ما و احترامی که منشأ خارجی دارد می تواند، بر پایه تحسین، اشتها، موقعیت، وجهه یا موفقیت اجتماعی باشد، همه ویژگی هایی که به طرز تفکر و واکنش دیگران در قبال ما مربوط می شود (شولتز، ۱۳۷۵: ۱۱۸-۱۱۹).

دقت و توجه اشخاص در انجام درست وظایف، علاوه بر موفقیت، اعتماد، و عزت نفس بالا، احترام و بزرگداشت دیگران را در پی دارد، و در نتیجه موجب رشد و شکوفایی فرد و بالا رفتن منزلت اجتماعی او می شود.

انسان ها در جهت رفع نیازهای خود هر یک درک خاصی دارند که با هم متفاوت است؛ برخی

احترام را در داشتن موقعیت اجتماعی و شهرت و برخی در کسب مال و ثروت جست‌وجو می‌کنند. زنان و مردان نیز در این رابطه متفاوت عمل می‌کنند؛ به عنوان مثال زنی مانند فیلومینا سفر، کار، تلاش، و اندوختن ثروت و ساختن خانه‌ای مجلل با وسایلی زیبا را مایه احترام و عزت خویش در میان اطرافیان می‌بیند و آن را در استقلال و خود اتکایی با خریدن تاکستان محمودیه جهت تضمین آینده خود و فرزندش می‌یابد.

بررسی شخصیت زکریا در رمان نشان می‌دهد که او با فعالیت در کشورهای مختلف و در تمام رده‌های شغلی بدون استثنا مورد توجه و تحسین قرار می‌گیرد. او با تلاش و پشتکاری توأم با صداقت خود را اثبات می‌کند، از جمله بعد از ازدواج با جاین:

«استاجر بیتا فی ساراتوگا... ونجح زکریا فی ایجاد عمل فی مطعم «الفیل البیض» اختبروه أسبوعاً... فنال

استحسان الزبائن الذين طالبوا بالمزيد من هذه المذاقات الشرقية العربية الطيبة» (دویی، ۲۰۱۹: ۱۹۱).

- خانه‌ای در ساراتوگا اجاره کرد... او موفق شد شغلی در رستوران فیل الایض پیدا کند یک هفته آزمایشی کار کرد... او با تحسین مشتریانی روبه‌رو گشت که از او غذاهایی خوشمزه با ذائقه شرقی عربی درخواست می‌کردند.

و باید این نکته را نیز افزود که او در هتل «دوار الشمس» به عنوان مدیر از طرف ماتیلد گماشته شد:

«طافت به ماتیلد فی أرجاء الفندق... تعرفه علی العاملين والقائمين علی الاستقبال نهاراً ولیلاً بصفته

مدیرهم الجدید...» (همان: ۹۱).

- ماتیلد او را در قسمت‌های هتل چرخاند... و به عنوان مدیر جدید، با کارگران و دست اندرکاران شیفت روز و شب آشنا نمود.

زکریا همانطور که پیش‌تر گفته شد توانست با نشان دادن شایستگی‌های خود از طرف کارفرمای خود در کشورهای مختلف رستوران‌هایی را راه اندازی کند و به شهرت رسد، که این خود نشان از موفقیت‌های چشمگیر وی در عرصه جلب اعتماد مردم و احترام جامعه و مقبولیت وی دارد.

۲-۵. نیازهای خودشکوفایی

هر انسانی پس از رفع نیازهای اولیه خود، به صورتی فطری تمایل به اهداف عالی‌تری را احساس می‌کند و در نهایت برای تحقق آن‌ها در زندگی خویش تلاش می‌کند. «به گفته مزلو هرچند خودشکوفایی گرایش ذاتی فرض می‌شود اما گرایشی ضعیف است مانند زمزمه‌ای در درون یا صدایی آرام، از این رو بهتر است شخص نسبت به این زمزمه یا صدای آرام حساس باشد» (فرانک، ۱۳۷۰: ۱۲۰).

آدمی در حقیقت کمال خود را در دستیابی به آن آرمانی می‌داند که دائماً در درون خود مرور می‌کند، به طوری که بی توجهی به آن با وجود ارضای تمام خواسته‌هایش او را خشنود نمی‌سازد و بی‌قراری او را روزافزون کرده و آرامش خویش را در وصول به آن می‌داند. «انسان‌ها برای خودشکوفایی یک نیاز هوشیار دارند و می‌خواهند به کسی تبدیل شوند که می‌توانند باشند» (راتوس، ۱۳۸۸: ۶۳۱).

با دقت در سیر زندگی زکریا و مطابقت تئوری مزلو بر آن درمی‌یابیم که با وجود آنکه اکثر شخصیت‌های داستان از جمله زکریا تمرکز زیادی بر نیازهای فیزیولوژیک خود دارند ولی سرانجام بارقه‌ای از موارد خودشکوفایی در زندگی آنان مشاهده می‌شود که در اینجا به چند مورد اشاره می‌کنیم:

۱-۵-۲. توجه به حقایق زندگی و سازگاری با آن

واکاوی ویژگی‌های شخصیتی زکریا و میل و رغبت فراوان وی به زنان در آمریکا، اروپا و آفریقا که مهم‌ترین آن‌ها ماتیلد و جاین بودند از یک سو، و اجتناب وی از پذیرش مسئولیت ازدواج از سوی دیگر نمایانگر این نکته است که او دچار بحران هویت است، زیرا نداشتن مقاومت در مقابل جنس مخالف که پی در پی در داستان تکرار می‌شود او را شخصیتی هوسران می‌نماید. نگهداری یادگاری از هر یک از آن‌ها می‌رساند که وی دچار تضاد شخصیتی حاد است؛ میل و نیاز به استقرار و امنیت عاطفی از یک طرف و بی‌تعهدی و بی‌ثباتی از طرف دیگر در وجود او موج می‌زند. او پس از هر ارتباطی با احساس تردید، افسردگی و انزوا میل به فرار پیدا می‌کند:

« تَوَطَّ مَرَّةً مَعَ أُمِّ وَابْنَتِهَا يَتَنَقَّلُ بَيْنَ شَقَتَيْهِمَا... حَتَّى ضَاقَ ذَرْعًا كَعَادَتِهِ فَعَادِرَ بَعْدَ أَنْ سَرَقَ مِنْ كُلِّ مَنْهَمَا

تَلْكَارًا صَغِيرًا...» (دویهی، ۲۰۱۹: ۸۶).

- یک بار گرفتار مادر و دختری شد که میان آپارتمان آن دو مرتب در رفت و آمد بود... تا اینکه از عادت همیشگی خود به تنگ آمد، و پس از برداشتن یک یادگاری کوچک از هر یک از آن دو، آن‌ها را ترک کرد.

«بعد وفاة أمه عاد ليوجد نفسه في الموضع نفسه مع كل امرأة شغلت قلبه كل مرة يتحين الفرصة الهوائية

للقرار» (همان: ۱۸۶).

- بعد از فوت مادرش، خود را در همان وضعیتی یافت که هر بار زنی قلبش را تسخیر می‌کند و در صدد به دست آوردن فرصتی برای فرار برمی‌آید.

اما سرانجام به ندای درونی خود پاسخ داده و از طریق ازدواج به آرامش درونی می‌رسد. غرور و بی‌رحمی زکریا با رها کردن پنهانی زنان در اینجا به تواضع و فروتنی در برابر همسر تبدیل شده و به هر قیمتی که شده در برابر وضعیت نابسامان اخلاقی جاین و سرکشی‌های او صبوری پیشه می‌کند، و بی‌مسئولیتی او با آغاز زندگی مشترک و در پی آن با تولد دخترش به تعهد، تواضع، میل به عشق صادقانه و وفاداری تا آخرین لحظه زندگی بدل می‌گردد.

۲-۵-۲. رسیدن به اهداف خویش

آرزوی دیرینه زکریا پس از مرگ پدر با وجود دوری از وطن همیشه بازگشت به لبنان و حتی دفن شدن کنار خانواده خویش و احیای دوباره تاکستان محمودیه بود؛ او در مناسبت‌های مختلف همیشه از آن سخن می‌گفت؛ لذا تلاش وی در لابه‌لای داستان برای رسیدن به هدف خویش با کسب مهارت کاشت بهترین انگور دیده می‌شود، هرچند به هدف خود دست نمی‌یابد:

«انه سيلحق قريبا بدوره في زراعة العنب وصناعة النبيذ لأن نوح الكرام الأول عاش في بلدته... وان

هناك كرماً تضربه الشمس وينتظر عودته» (همان: ۸۲).

- او به زودی به کار خود برای کاشت نهال انگور و درست کردن شراب به کشورش باز خواهد گشت، زیرا نوح اولین نهال کار انگور در آبادی او بوده... در آبادی او تاکستانی است که آفتاب آن را می‌سوزاند و منتظر بازگشت اوست.

«وجدوا في سترته قائمة مطبوعة بأنواع غرسات العنب في مناطق فرانسه والتربة المناسبة

للعنب...» (همان: ۷۱).

- در کت او لیست چاپ‌شده‌ای از انواع نهال‌های انگور در مناطق فرانسه و انواع خاک‌های مناسب برای کاشت نهال انگور را یافتند.

هدف دیگر وی همانگونه که بیان شد تمایل درونی به داشتن خانواده و امنیت روانی است زیرا او پس از هر رابطه خود را از درون تهی می‌دید، اما سرانجام با تحقق این هدف یعنی ازدواج و تشکیل خانواده این خلأ از بین می‌رود.

۲-۵-۳. کناره‌گیری از جمع و خلوت‌گزینی

یکی از ویژگی‌های افراد خودشکופا این است که در هیاهوی زندگی پرجاذبه گاهی انزوا و کناره‌گیری را برای خود لازم و ضروری می‌دانند زیرا تنهایی، خلوت‌گزینی، تفکر، چه بسا آدمی را قدمی در جهت نیل به اهداف خود به پیش برد. زکریا با ترک وطن و دوری از خانواده می‌خواهد به

آرمان‌های خود برسد؛ در خارج از لبنان نیز پس از هر بار رابطه گوشه گیری اختیار می‌کند و نقشه‌ای برای رسیدن به هدفش ترسیم می‌کند:

«بعد هریه من سان بول دوفانس صام زکریا عن النساء کان بحاجة إلى نقاهة طويلة... تمتع بالسكن وحده علی سریر فسیح حراً فی مواعید رقاده وخصوه...» (همان: ۱۰۲).

- بعد از فرارش از سان پول دو فانس از زنان کناره گرفت، او نیاز به استراحت طولانی داشت... تنها دراز کشیدن بر روی تخت بزرگ لذت می‌برد و در اوقات خواب و بیداری اش آزاد بود... «وفي لحظات يخطط لبيع لوحة عازف الكمان ليحصل علی مال يزرع به العنب الفرنسي هناک في بلدته في کرم الحمدیة ویسمی النبید ماری» (همان: ۱۰۷).

- گاهی برای فروش تابلوی نوازنده ویولن نقشه می‌کشید تا از درآمد آن پولی برای کشت نهال انگور فرانسوی در تاکستان محمودیه به دست آورد و شراب آن را ماری بنامد.

۴-۵-۲. استقلال و خود کفایی فرهنگی در جامعه

انسان‌هایی که از دوران کودکی تربیت و تعالیم صحیح، باورهای فرهنگی و اخلاقی و... در وجودشان نهادینه شده باشد، هیچ گاه به طور کامل دچار خودباختگی و زوال هویت نمی‌گردند و در هر حال متأثر از ریشه وجودی خود می‌باشند و بر مبنای آن عمل می‌کنند. «افراد خودشکופا به غایت مستقل و خودکفا هستند و در برابر فشارهای اجتماعی و فرهنگی برای فکر کردن و رفتار کردن به شیوه‌ای ویژه ایستادگی می‌کنند» (صالحی، ۱۴۰۰: ۹۹).

بنابراین در داستان زندگی زکریا می‌بینیم که او علی‌رغم قرارداد خود در فضاهای ناهنجار و گزینش راه نادرست سرانجام به دلیل پابندی به سنت‌های موروث و باورمند، به خود می‌آید و خویشتن را از منجلاب هوی و هوس خارج ساخته و با پیروی از فرهنگ و آئین خود عمل می‌کند.

۴-۵-۳. صداقت و سادگی

زکریا در گفتار خود با دیگران به طور فطری و طبیعی رفتار می‌کند هرچند که زندگی او انباشته از روابط متنوع و نامشروع است؛ او همواره در روابط خویش صادقانه خاطرات خود را بیان می‌کند و از خواسته‌های خود سخن می‌گوید. به عنوان مثال وقتی جاین ارتباط با او را مشروط به تولد فرزندی از او می‌کند بدون نیرنگ احساس واقعی خود را نشان می‌دهد، او می‌توانست برای کامیابی موقت وانمود کند که شرط او را پذیرفته ولی چنین نمی‌کند یا در شرح حال خود از زندگی با ماتیلد و حتی بیماری او و تابلویی که سرقت کرده نیز اشاره می‌کند و یا در خصوص مسأله بازگشت به لبنان و تاکستان

محمودیه می‌بینیم که چیزی جز حقیقت نمی‌گوید، زیرا «فرد خودشکوفای نیازی به تظاهر ندارد و منزّه از حيله و دغل است. او تمایل دارد همانگونه که هست خود را نشان دهد واز دورویی و تظاهر بیزار است» (ظهیری ناو، ۱۳۸۷: ۱۰۱).

در هرم مزلو بالاترین سطح، خودشکوفایی یافتن هویت و تحول اساسی در زندگی شخص است. زکریا نیز به این تغییر و تحول دست می‌یابد ولی چون در تمام طول زندگی دچار بحران هویت و فقر اخلاقی است؛ این تحول در او خیلی دیر و ضعیف صورت می‌گیرد زیرا او در فضاهایی قرار دارد که تمام تلاش افراد آن به جای تعالی روح منحصر به رفع نیازهای مادی و سطحی انسان است و تعالی روحی بشر به بوته فراموشی سپرده شده است؛ از این روست که می‌بینیم جلوه‌های خودشکوفایی در زکریا فقط به چند مورد محدود خلاصه می‌شود.

۳. نتیجه‌گیری

با بررسی رمان *ملک الهند* از جبور دویهی بر اساس نظریه مزلو این نتایج حاصل می‌شود: نویسنده با ترسیم حالات روانی شخصیت‌های داستان در قالب یک خانواده می‌خواهد ضعف فرهنگی، اعتقادی، اجتماعی، عدم اعتماد به نفس و بی‌ثباتی و نبود امنیت روانی و تمرکز بر رفع نیازهای فیزیولوژیکی در سطح کلان را به خواننده بنمایاند.

اصولاً در پس هر کنش و رفتاری، ذهنیتی وجود دارد که باعث نمود رفتارهای انسان می‌شود که گاه واکنش‌های متفاوت و بعضاً نادرستی را در پی خواهد داشت. نمونه‌هایی از آن چون بی‌تعهدی، فرار، ربودن به جهت زنده نگه داشتن خاطرات گذشته و... را در داستان زندگی زکریا می‌بینیم. در حقیقت این رفتارها ناشی از خلأ نیاز عاطفی است که یقیناً ریشه در کمبودها و گره‌های حل نشده دوران کودکی در خانواده یا جامعه و... دارد که به این شکل خود را نشان می‌دهند.

در رمان مذکور کدها و رمزهایی چون ربودن‌های پی در پی، ارتباط عاطفی، قطع ارتباط ناگهانی و یادگاری‌ها و... مرتب تکرار می‌شود. همه این‌ها نشان‌دهنده یک طرحواره روانشناختی در وجود فرد است که با وجود اینکه رابطه فیزیکی به ظاهر قطع و تمام شده است ولی همچنان خلأ عاطفی شخص او را به استمرار ذهنی آن ارتباط و زنده نگه داشتن خاطرات گذشته به دلیل پاسخ به آن نیاز از راه‌های گوناگون و می‌دارد.

بر اساس این هرم هر انسانی پس از گذر از نیازهای جسمانی به طور فطری گرایش به اهداف والا تر را در خود احساس می‌کند و تمام تلاش خود را در جهت دستیابی به آن‌ها به کار می‌گیرد. بنابراین در

رمان مذکور مشاهده می‌کنیم که شخصیتی به نام زکریا در پایان به ندای درونی خویش پاسخ مثبت می‌دهد. اما گرچه جلوه‌هایی از خودشکوفایی در زکریا نمایان می‌شود ولی وی نمی‌تواند فطرت خود را کاملاً غبارزدایی کند و به جایگاه و منزلت انسانی خود به طور کامل دست یابد.

مطالعه رمان *ملک الهند* و تطبیق آن بر پایه نظریه مزلو به ما نشان می‌دهد که گرچه نیازهای مادی و لذت‌های حاصل از آن‌ها برای زندگی هر انسانی لازم است ولی سعادت و آرامش انسان در دستیابی کامل آن‌هاست. از این روی برآورده شدن نیازهای سطح پایین هرم مزلو مقدمه رسیدن به سطوح بالاتر این هرم و رسیدن به آرمان‌های والا و لذت‌های ماندگار و آسایش جسم و آرامش روان می‌شود و سرانجام منجر به ثبات شخصیت انسان و سعادت جوامع بشری می‌گردد.

اصولاً در جوامع استعمارزده‌ای که فاقد قانون و مدیریت همه جانبه هستند، طبیعی است که شالوده همه چیز از هم گسیخته باشد و اساسی‌ترین نیاز افراد جامعه در معرض خطر قرار گیرد. لذا طرحواره‌های دیگری چون عدم امنیت و نیاز به تکیه گاه و پشتوانه، وابستگی، رهاشدگی، بحران هویت، انزوا و افسردگی و آسیب‌های ناشی از آن در میان افرادی چون فیلومینا و زکریا به وضوح مشاهده می‌شود.

کتابنامه

- دویهی، جبور. (۲۰۱۹) *ملک الهند*. چاپ اول. لبنان: دار الساقی.
- راتوس، اسپنسر. (۱۳۸۸) *روانشناسی عمومی*. ترجمه حسین ابراهیمی مقدم و همکاران. چاپ دوم. تهران: سالوان.
- راس، آلن. (۱۳۷۴) *روانشناسی شخصیت*. ترجمه سیاوش جمالفرد. تهران: روان.
- سیاسی، علی اکبر. (۱۳۷۱) *نظریه‌های شخصیت*. چاپ پنجم. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- سیف، علی اکبر. (۱۳۹۰) *روان‌شناسی پرورشی نوین*، روان‌شناسی یادگیری و آموزش. تهران: دوران.
- شاملو، علی اکبر. (۱۳۷۱)، *مکتب‌ها و نظریه‌ها در روانشناسی شخصیت*. چاپ ششم. تهران: انتشارات رشد.
- شولتز، دوآن. (۱۳۷۵)، *روانشناسی کمال: الگوهای شخصیت سالم*. ترجمه گیتی خوشدل. تهران: البرز.
- صالحی، پیمان. (۱۴۰۰) تحلیل شخصیت اصلی رمان ایّام معه. *ادب عربی*. شماره ۴، صص ۹۹-۱۰۲.
- 10.22059/jalit.2021.81672
- ظهیری ناو، بیژن و مریم علایی ایلخچی و سوران رجبی. (۱۳۸۷). «بررسی تطبیقی نموده‌های خودشکوفایی در مثنوی باروان شناسی انسان گرایانه آبراهام مزلو». *گوهر گویا*. سال دوم. شماره ۷. صص ۱۰۱-۱۰۴.

غلامی، سمیه. (۱۴۰۱). «بررسی کتاب کیمیاگر بر اساس نظریه خودشکوفایی مزلو». پژوهشنامه ادبیات داستانی. <https://doi.org/10.22126/rp.2021.6025.1290>. صص ۱۶۹-۱۸۴. (۳) ۱۱

فرانک، برونو. (۱۳۷۰) فرهنگ توصیفی روانشناسی. ترجمه مهشید یاسایی و فرزانه طاهری. تهران: انتشارات طرح نو.

فیست، جسو و گرگوری. (۱۳۹۱) نظریه‌های شخصیت. ترجمه یحیی سید محمدی. چاپ هفتم. تهران: روان.

مزلو، آبراهام. (۱۳۷۲). روانشناسی شخصیت سالم. ترجمه شیوا رویگریان. تهران: هدف.

References

- Doihi, J. (2019), the narrative of Malek Al-Hand, Lebanon, Dar Al-Saghi, 1st edition (In Arabic).
- Feist, J. and Gregory, (2013), Personality theories, Translated by; Yahya Seyed Mohammadi, Tehran, Ravan Publications, 7th edition. p.594. (In Persian).
- Frank, B. (1991), Descriptive Dictionary of Psychology, translated by Mahshid Yasai and Farzaneh Taheri, Tehran, Tarh-e No Publications. p.120 (in Persian).
- Maslow, A. (1993), psychology of healthy personality, Translated by; Shiva Roygarian, Tehran, Hadaf Publications. pp70-83 (In Persian).
- Ratos, S. (2009), General Psychology, Translated by; Hossein Ebrahimi Moghadam et al., Tehran, Salavan Publications, 2nd edition. p.631. (In Persian).
- Ross, A. (1995), personality psychology, Translated by; Siavash Jamalfar, Tehran, Ravan Publications. (In Persian).
- Salehi and colleagues, P. (2021), analysis of the main character of the novel Ayam Meah, Arabic Literature, No. 4. p.99 (In Persian).
- Seif, A. A. (2011), modern educational psychology, psychology of learning and education, Tehran, Doran Publications. P 234. (In Persian).
- Shamlou, A. A. (1992), Schools and theories in personality psychology, Tehran: Roshd Publications, 6th edition. p. 112 (In Persian).
- Shults, D. (2015), The Psychology of Perfection: Healthy Personality Patterns, Translated by; Getty Khoshdel, Tehran, Alborz Publications. (In Persian).
- Siyasi, A. A. (1992), Personality Theories, Tehran: Tehran University Press, 5th edition. pp. 118-119. (In Persian).
- Zahiri Nav, B., Alaei Ilkhchi, M., & Rajabi, S. (2008), comparative study of the manifestations of self-actualization in Abraham Maslow's humanistic metaphysics, Gohar Goya, second year, number 7.p101. (In Persian).